

Аналітична записка
з питань порівняльного законодавства щодо особливостей правового
регулювання формування екологічної свідомості та екологічної
компетенції громадян шляхом впровадження екологічного компоненту як
складової освітнього процесу в державах-членах ЄС*

Анотація. Проведено порівняльний аналіз й узагальнення законодавства держав-членів Європейського Союзу (далі – ЄС) щодо особливостей правового регулювання формування екологічної свідомості та екологічної компетенції громадян шляхом впровадження екологічного компоненту як складової освітнього процесу.

Проаналізовано законодавство Італії, Іспанії, Латвії, Естонії, Франції, Німеччини, Норвегії, Фінляндії та Португалії.

Вступ. На міжнародному рівні про провідну роль наскрізної екологічної освіти у формуванні свідомої та відповідальної поведінки людини щодо довкілля вперше було проголошено на Конференції ООН із проблем довкілля в 1972 році у Стокгольмі¹ та визначено серед 26 принципів раціонального управління навколишнім середовищем у Декларації, прийнятій за її наслідками. Декларація закріпила суверенне право держав користуватися власними природними ресурсами відповідно до національної екологічної політики, а також Статуту ООН і загальних принципів міжнародного права. Водночас, у документі сказано, що держави несуть відповідальність за те, щоб діяльність, здійснювана під їх юрисдикцією і контролем, не завдавала шкоди довкіллю інших держав або районам за межами дії національної юрисдикції. У 1975 році в м. Белград відбувся перший Міжнародний семінар з екологічної освіти, за результатами якого опубліковано Белградську хартію², яка визначає мету, основні цілі та керівні принципи програм екологічної освіти. Метою екологічної освіти проголошено: розвиток населення світу, яке усвідомлює та турбується про навколишнє середовище та пов'язані з ним проблеми, а також має знання, навички, ставлення, мотивацію та зобов'язання працювати індивідуально й колективно над вирішенням поточних проблем і попередження нових.

Подальші кроки в міжнародній та європейській політиці свідчать про посилену увагу до ролі екологічної освіти при переході до «зеленого середовища» згідно з Європейською зеленою угодою³ та іншими ключовими ініціативами ЄС (наприклад, Стратегією ЄС щодо біорізноманіття⁴,

¹ United Nations. Conferences | Environment and sustainable development. United Nations Conference on the Human Environment, 5–16 June 1972, Stockholm. URL: <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972> (дата звернення: 25.05.2023)

² THE BELGRADE CHARTER A FRAMEWORK FOR ENVIRONMENTAL EDUCATION 22 october 1975 URL: <https://www.eusteps.eu/wp-content/uploads/2020/12/Belgrade-Charter.pdf> (дата звернення: 25.05.2023)

³ URL: <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/com-2019-640-final> (дата звернення: 25.05.2023)

⁴ Biodiversity strategy for 2030. URL: https://environment.ec.europa.eu/strategy/biodiversity-strategy-2030_en (дата звернення: 25.05.2023)

Європейським кліматичним пактом⁵, Європейським стовпом соціальних прав⁶, Резолюцією Ради щодо стратегічних рамок європейського співробітництва в освіті та професійній підготовці до Європейського освітнього простору та за його межами (2021–2030)⁷, Європейським планом навичок для стійкої конкурентоспроможності, соціальної справедливості та стійкості⁸, Планом дій цифрової освіти (2021–2027)⁹, Коаліцією «Освіта для клімату»¹⁰ тощо). У 2022 році під керівництвом Президента Європейської Комісії Урсули фон дер Ляєн було представлено Стратегію досягнення сталого розвитку та трансформаційних змін економіки й суспільства ЄС. Сталий розвиток є основним принципом ЄС, а досягнення Цілей сталого розвитку ООН є пріоритетним завданням внутрішньої та зовнішньої політики Союзу. Поєднуючи дії в низці політичних сфер, включаючи енергетику, навколишнє середовище, мобільність і сільське господарство, ЄС прагне до «зеленого переходу». Як і всі інші сектори, сектор освіти також повинен включати заходи реагування на кліматичну надзвичайну ситуацію та планетарну екологічну кризу.

Основна частина. Белградська хартія закріпила керівні принципи програм екологічної освіти. Так, екологічна освіта: розглядає навколишнє середовище в сукупності його факторів – природного й антропогенного, екологічного, політичного, економічного, технологічного, соціального, законодавчого, культурного та естетичного; є безперервним процесом, що триває все життя, як у школі, так і поза школою; є міждисциплінарною за своїм підходом; наголошує на активній участі в запобіганні та вирішенні екологічних проблем; розглядає основні екологічні проблеми зі світового погляду, приділяючи належну увагу регіональним відмінностям; зосереджена на поточних і майбутніх екологічних ситуаціях; вивчає розвиток та зростання в екологічному контексті; сприяє розумінню цінності й необхідності місцевого, національного та міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем.

Згідно з Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату¹¹ та Паризькою угодою Сторони зобов'язуються сприяти та співпрацювати у сфері освіти, навчання, інформування громадськості, участі громадськості й надання доступу до інформації щодо зміни клімату. Європейська зелена угода і Стратегія ЄС щодо біорізноманіття до 2030 року підкреслюють ключову роль шкіл, вищих навчальних закладів та інших навчальних закладів у взаємодії з учнями, батьками, освітянами й широким співтовариством щодо змін, необхідних для

⁵ European Climate Pact. URL: https://climate-pact.europa.eu/index_en (дата звернення: 25.05.2023)

⁶ European Pillar of Social Rights. URL: https://social-rights.campaign.europa.eu/index_en (дата звернення: 25.05.2023)

⁷ Council Resolution on a strategic framework for European cooperation in education and training towards the European Education Area and beyond (2021–2030) 2021/C 66/01. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021G0226%2801%29&qid=1685017151887> (дата звернення: 25.05.2023)

⁸ European Skills Agenda for sustainable competitiveness, social fairness and resilience. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0051_EN.html (дата звернення: 25.05.2023)

⁹ Digital Education Action Plan (2021–2027). URL: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan> (дата звернення 25.05.2023)

¹⁰ URL: <https://education-for-climate.ec.europa.eu/community/> (дата звернення: 25.05.2023)

¹¹ Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: Ратифіковано Законом України від 29.10.96 № 435/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text (дата звернення: 25.05.2023)

успішного переходу до «зеленого середовища». Цілі сталого розвитку ООН (зокрема, ціль 4.7) закликають усіх учнів здобути до 2030 року знання та навички, необхідні у сприянні сталому розвитку. Так, ЮНЕСКО через свою програму «Освіта для сталого розвитку»¹² працює над тим, щоб зробити освіту більш центральною й помітною частиною міжнародної реакції на кліматичну кризу і досягнення Цілей сталого розвитку, зокрема цілі 4.7 щодо освіти для сталого розвитку.

Програма Erasmus+ на 2021–2027 рр. також приділяє велику увагу «зеленому переходу» в освіті¹³. У річній робочій програмі на 2022 рік пріоритет надавався проектам, що розвивають екологічні компетенції та навички, навчальним програмам, орієнтованим на майбутнє, і запланованим підходам до сталого розвитку в закладах освіти. Спеціальний конкурс для проектів забезпечує фінансування виявлення, розробки й тестування інноваційних підходів до освіти з екологічної стійкості. Європейська Комісія також забезпечує освітянам можливість навчання та здобуття практичних навичок через School Education Gateway та eTwinning. Новий портал Європейського освітнього простору Європейської Комісії дозволяє легко отримати доступ до інформації про освіту й навчання в ЄС, включаючи конкретну інформацію про екологічну освіту¹⁴.

Зелений Erasmus+ відповідно до Європейської зеленої угоди, серед іншого, інвестує у проекти, які сприятимуть підвищенню обізнаності про екологічні проблеми й заходи, пов'язані з пом'якшенням кліматичної кризи¹⁵.

У 1981 році заснований Фонд екологічної освіти¹⁶ – одна з найбільших у світі міжнародних організацій екологічної освіти, яка налічує понад 100 організацій-членів у 81 державі. Фонд екологічної освіти підтримує п'ять основних освітніх програм: «Екошколи», «Вивчення Лісу», «Молоді репортери за навколишнє середовище», «Зелений ключ» і «Блакитний прапор», а також багато інших проектів та ініціатив.

Метою Рекомендацій Ради ЄС від 16 червня 2022 року щодо навчання для зеленого переходу та сталого розвитку 2022/С 243/01¹⁷ (далі – Рекомендації Ради ЄС) є підтримка держав-членів, їх шкіл, вищих навчальних закладів, неурядових організацій та всіх закладів освіти в забезпеченні учнів навичками й розумінням сталого розвитку, проблем зміни клімату й захисту навколишнього середовища. Європейська Комісія підтримує впровадження Рекомендацій Ради ЄС не лише серед держав-членів, а й серед зацікавлених сторін та держав-партнерів.

Рекомендації Ради ЄС закликають держави-члени:

¹² Education for sustainable development. URL: <https://www.unesco.org/en/education-sustainable-development> (дата звернення: 25.05.2023)

¹³ Erasmus+ 2021–2027. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ff1edfdf-8bca-11eb-b85c-01aa75ed71a1/language-en> (дата звернення: 25.05.2023)

¹⁴ European Education Area. URL: <https://education.ec.europa.eu/> (дата звернення: 25.05.2023)

¹⁵ URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_1326 (дата звернення: 25.05.2023)

¹⁶ Foundation for Environmental Education. URL: <https://www.fee.global/our-mission-and-history> (дата звернення: 26.05.2023)

¹⁷ URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32022H0627%2801%29> (дата звернення: 25.05.2023)

– сформулювати бачення та спільне розуміння на рівні ЄС трансформаційних змін, необхідних в освіті та підготовці кадрів для «зеленого переходу»;

– розробити узгоджений «зелений підхід» до компетенцій, навичок і ставлень, які потрібні людям для того, щоб діяти, жити і працювати стабільно, підвищити важливість навчання впродовж життя, щоб гарантувати, що кожен, починаючи з молодого і закінчуючи зрілим віком, може набути цих компетенцій і навичок;

– сприяти обміну передовим досвідом політиків, дослідників і викладачів на системному та інституційному рівні;

– підтримувати ініціативи на рівні ЄС щодо сприяння навчанню для екологічної стійкості;

– заохочувати інвестиції у вищезазначені сфери тощо.

Рекомендації Ради ЄС передбачають, що навчання щодо екологічної стійкості має відбуватися не лише у школах і вищих навчальних закладах, але й в усіх видах освіти (формальній, неформальній, інформальній) і на всіх її рівнях (від раннього дитинства до старшого віку).

Водночас, у Рекомендаціях Ради ЄС підкреслено, що незважаючи на активність центрів дошкільної освіти й догляду за дитиною, шкіл, вищих навчальних закладів, дослідницьких організацій, закладів професійно-технічної освіти та місцевих громад, освіта й навчання в державах-членах ЄС із відповідних питань не є системною рисою. Часто педагоги не отримують достатньої цілеспрямованої підтримки або не мають належного досвіду та можливостей для навчання, щоб включити принципи зеленого переходу та сталого розвитку у свою практику викладання, а також відчувають себе недостатньо підготовленими для того, щоб впоратися з екологічною тривогою та екологічним песимізмом і допомогти учням сприймати питання клімату й навколишнього середовища позитивно. Не завжди достатньою мірою присутні такі інституційні підходи, які включають викладання та навчання; управління; дослідження та інновації; інфраструктуру; залученість учнів, персоналу, батьків, а також місцевих громад.

Незважаючи на довготривалу історію розвитку наскрізної екологічної освіти, у державах-членах ЄС відсутній спеціальний закон (як, наприклад, Закону про екологічну освіту Бразилії¹⁸ чи США¹⁹), предметом регулювання якого є суспільні відносини із запровадження національної політики екологічної освіти. Проте, більшість держав-членів ЄС ухвалили стратегії, нормативні акти чи плани дій, які регламентують питання навчання для екологічної сталості, та / або концепції з питань освіти для сталого розвитку та глобальної компетентності. Вважаємо доцільним розглянути особливості правового регулювання формування екологічної свідомості та екологічної компетенції громадян окремих держав ЄС та його партнерів.

¹⁸LEI N° 9.795, DE 27 DE ABRIL DE 1999. URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/leis/19795.htm (дата звернення: 19.05.2023)

¹⁹ National Environmental Education Act. URL: <https://www.congress.gov/bill/101st-congress/senate-bill/1076/text/es> (дата звернення: 19.05.2023)

Італія. У 2014 році в Італії були розроблені Керівні принципи екологічної освіти для сталого розвитку²⁰, що охопили низку тематичних питань (наприклад, біорізноманіття, продукти харчування, зміна клімату, транспорт, вода, міста), диференційованих для кожного рівня навчання. Крім того, окремі аспекти щодо екологічної освіти містяться в Меморандумі про взаєморозуміння між Міністерством освіти, університетів та досліджень і Міністерством навколишнього середовища, землі й моря²¹ для реалізації заходів та ініціатив у сфері екологічної освіти²².

Починаючи з вересня 2020 року з метою підготовки відповідальних громадян впроваджено наскрізну дисципліну «громадянська освіта» (Законом про запровадження шкільного викладання громадянської освіти)²³ (далі – Закон Італії), яка стосується навчання на рівнях від дитячого садка до середньої школи. Громадянська освіта розвиває знання Конституції Італії та інституцій Європейського Союзу в навчальних закладах для обґрунтування, зокрема, поширення та просування принципів законності, відповідального й цифрового громадянства, екологічної стійкості та права на здоров'я та добробут. Методичні рекомендації до викладання громадянської освіти затверджені наказом Міністра освіти, університетів та досліджень Італії²⁴.

Кожний річний курс громадянської освіти визначається закладом освіти відповідно до навчального плану та не може бути меншим 33 годин на рік, він також включає періодичне й підсумкове оцінювання. Закон Італії детально визначає зміст курсу та окремих його складових, зокрема щодо екологічної стійкості: екологічної освіти, еко-сталого розвитку та захисту екологічної спадщини. Акцентується також на посиленні відповідальності батьків у межах передбаченої національним законодавством Італії²⁵ угоди про спільну освітню відповідальність, спрямованої на детальне і взаємне визначення прав та обов'язків у відносинах між автономним освітнім закладом, студентом і родиною (включно із початковою школою). Крім того, підкреслюється важливість поєднання викладання курсу й позакласної роботи, інтеграції навчального закладу з іншими інституційними суб'єктами, такими як волонтери та інші організації, які вже беруть участь у просуванні активного громадянства.

²⁰ Linee Guida Educazione ambientale per lo sviluppo sostenibile 2014. URL: https://www.mase.gov.it/sites/default/files/archivio/allegati/LINEE_GUIDA.pdf (дата звернення: 19.05.2023)

²¹ Per la realizzazione di attività e iniziative di educazione ambientale. URL: https://www.mase.gov.it/sites/default/files/archivio/allegati/educazione_ambientale/protocollo_miur_mattm_06_12_2018.pdf (дата звернення: 19.05.2023)

²² Il Toolkit europeo per la protezione della natura. URL: https://www.mase.gov.it/sites/default/files/archivio/allegati/educazione_ambientale/Toolkit_eu_protezione_natura.pdf (дата звернення: 19.05.2023)

²³ LEGGE 20 agosto 2019, n. 92 Introduzione dell'insegnamento scolastico dell'educazione civica. URL: <https://www.normattiva.it/atto/caricaDettaglioAtto?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2019-08-21&atto.codiceRedazionale=19G00105&atto.articolo.numero=0&atto.articolo.sottoArticolo=1&atto.articolo.sottoArticolo1=10&qId=2822540b-36e8-4a59-8589-741fb825a9a8&tabID=0.40322647885208496&title=lbl.dettaglioAtto&generaTabId=true> (дата звернення: 19.05.2023)

²⁴ DECRETA 22.06.2020 Linee guida per l'insegnamento dell'educazione civica, ai sensi dell'articolo 3 della legge 20 agosto 2019, n. 92. URL: <https://www.miur.gov.it/documents/20182/2432359/Decreto+Ministeriale+n.+35+del+22+giugno+2020.pdf> (дата звернення: 19.05.2023)

²⁵ DECRETO DEL PRESIDENTE DELLA REPUBBLICA 24 giugno 1998, n. 249 Regolamento recante lo statuto delle studentesse e degli studenti della scuola secondaria. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:presidente.repubblica:decreto:1998-06-24;249> (дата звернення: 19.05.2023)

Визначається роль муніципалітетів та їх органів, історичного знання території, використання зелених зон і культурних просторів. Наказом Міністра освіти, університетів та досліджень²⁶ врегульовано методи реалізації шкільно-територіального співробітництва, критерії та вимоги до визначення суб'єктів, із якими навчальні заклади можуть співпрацювати для реалізації позакласного досвіду, та зміст мережевих угод з інституційними суб'єктами.

Законом Італії впроваджено Реєстр належних практик громадянської освіти, який узагальнює найкращі практики, прийняті навчальними закладами, а також угоди і протоколи, підписані Міністерством освіти, університетів та досліджень для впровадження питань, пов'язаних із громадянською освітою в цифровому вигляді, з метою обміну й поширення організаційних рішень і передового досвіду. Також для поширення найкращого досвіду в національній шкільній системі започатковано щорічний конкурс на кращий досвід громадянської освіти, переможці якого визначаються Міністерством освіти, університетів та досліджень. Передбачено кожні два роки звітування Міністра освіти, університетів та досліджень перед Парламентом Італії про виконання відповідного Закону.

Законом Італії також передбачено 4 млн євро на рік (починаючи з 2020 року) для підготовки вчителів із питань, пов'язаних із наскрізним навчанням громадянській освіті. Водночас зазначено, що впровадження такого курсу не має спричинити зміну штатної чисельності закладів освіти чи загальної кількості навчальних годин, визначених нормативними актами. Варто згадати, що в рамках реформи національної системи освіти та навчання Італії, реалізованої у 2015 році²⁷, підвищення кваліфікації штатних викладачів є обов'язковим, постійним та структурним і здійснюється відповідно до плану навчального закладу на основі національних пріоритетів, визначених трирічним національним планом підготовки кадрів, що затверджується Міністром освіти, університетів та досліджень. Щорічні витрати на впровадження заходів із навчання складають 40 мільйонів євро.

У 2021 році Міністерством започаткований план «Відродження школи», який реалізує цілі Порядку денного ООН на період до 2030 року. План розроблений для супроводу шкіл у процесі екологічного та культурного переходу й має на меті покращити, систематизувати і реалізувати існуючі у школах проекти та заходи, а також запропонувати широкий спектр інструментів та ресурсів, які школи зможуть використовувати для розробки проектів з питань сталого розвитку. План «Відродження школи» використовує системний підхід, тобто враховує повноту різних компонентів шкільного життя, які стосуються не лише знань, а й поведінки, набутої у шкільному середовищі, якості будівель і просторів, в яких живе молодь, а також можливостей, які несе з собою нова модель житла. Отже, План спирається на чотири стовпи: відновлення знань,

²⁶ DECRETA 07.01.2021 “Collaborazioni scuola-territorio per l’attuazione di esperienze extrascolastiche di educazione civica” URL: <https://www.miur.gov.it/documents/20182/0/Decreto+Ministeriale+n.+9++del+7+gennaio+2001.pdf/f26fe3fe-c4b8-c926-47ad-4a79f20cb8fb?version=1.0&t=1613392227817> (дата звернення: 19.05.2023)

²⁷ LEGGE 13 luglio 2015, n. 107 Riforma del sistema nazionale di istruzione e formazione e delega per il riordino delle disposizioni legislative vigenti. (15G00122). URL:<https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2015-07-13;107~art1-com125> (дата звернення: 19.05.2023)

поведінку, інфраструктуру й можливості. Для реалізації Плану створено національну мережу державних і приватних суб'єктів під назвою «Зелена спільнота», завданням якої є підтримка шкільних спільнот у реалізації власних ініціатив, планування та обмін досвідом, проектами²⁸.

Відповідно до статті 10 Законодавчого декрету від 8 листопада 2021 року²⁹ План є також частиною освітньої пропозиції закладів освіти щодо просвітницьких заходів стосовно проблем, пов'язаних із розповсюдженням одноразового пластику.

Португалія. Конституція Португалії³⁰ (1976 р., зі змінами 2005 р.), поряд із гарантуванням права на здорове навколишнє середовище та екологічно збалансоване життя людей, закріплює обов'язок держави сприяти екологічній освіті та повазі до екологічних цінностей.

Загальні засади кліматичної освіти врегульовано Законом про клімат³¹, згідно зі статтею 60 якого Уряд держави включає кліматичну освіту до навчальних програм базової та середньої освіти; сприяє розробці змісту навчальних програм зі зміни клімату у вищій освіті, поважаючи автономію закладів, які його готують; спільно з автономними регіонами, місцевими органами влади та іншими суб'єктами сприяє підвищенню обізнаності серед населення з відповідних питань зміни клімату. До просування знань у сфері зміни клімату залучені музеї, наукові центри, бібліотеки та інші засоби комунікації. Держава підтримує асоціації, які присвячують свою роботу захисту навколишнього середовища, сприяючи їх внеску в підвищення обізнаності суспільства про важливість боротьби зі зміною клімату, і сприяє дослідженням, розробкам та інноваціям у сфері зміни клімату.

Постановою Уряду³² затверджено Національну стратегію екологічної освіти, яка передбачає зобов'язання держави сприяти більшій та кращій екологічній обізнаності серед населення, заохочуючи зміни й набуття нових екологічних форм поведінки. Вона складається із 16 заходів, об'єднаних у три стратегічні цілі: комплексна екологічна освіта; відкрита екологічна освіта; екологічна освіта та практика.

У 2017 році Міністерством освіти затверджено³³ профіль учня, який закінчує обов'язкову освіту, як довідковий документ для організації всієї освітньої системи. Профіль учня визначає рівень знань учня базової та середньої освіти, зокрема й за напрямом «сталій розвиток та екологічне виховання».

²⁸ Il Piano RiGenerazione Scuola. URL: <https://www.istruzione.it/ri-generazione-scuola/obiettivi.html> (дата звернення: 19.05.2023)

²⁹ DECRETO LEGISLATIVO 8 novembre 2021, n. 196 Attuazione della direttiva (UE) 2019/904, del Parlamento europeo e del Consiglio del 5 giugno 2019 sulla riduzione dell'incidenza di determinati prodotti di plastica sull'ambiente. (21G00210). URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2021-11-08;196> (дата звернення: 19.05.2023)

³⁰ Portugal's Constitution of 1976 with Amendments through 2005. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005.pdf (дата звернення: 22.05.2023)

³¹ Lei de Bases do Clima, Lei n.º 98/2021, de 31 de dezembro. URL: <https://dre.pt/dre/detalhe/lei/98-2021-176907481> (дата звернення: 22.05.2023)

³² Resolução do Conselho de Ministros n.º 100/2017, de 11 de julho. URL: <https://dre.pt/dre/detalhe/resolucao-conselho-ministros/100-2017-107669156> (дата звернення: 23.05.2023)

³³ Despacho n.º 6478/2017, de 26 de julho Homologa o Perfil dos Alunos à Saída da Escolaridade Obrigatória. URL: https://dre.pt/dre/detalhe/despacho/6478-2017-107752620?_ts=1684741057145 (дата звернення: 23.05.2023)

Франція. Запровадження екологічної освіти в системі освіти Франції розпочалось у 1977 році³⁴. Політика узагальнення освіти для сталого розвитку визначена Міністерством освіти в циркулярах 2004, 2007 та 2011 років (Циркуляр № 2004-110 від 8 липня 2004 року «Узагальнення екологічної освіти для сталого розвитку (EEDD) – назад до школи», Циркуляр № 2007-077 від 29 березня 2007 р. «Другий етап узагальнення освіти для сталого розвитку (ОУР)» і Циркуляр № 2011-186 від 10 листопада 2011 р. «Третій етап узагальнення освіти для сталого розвитку»), які встановлюють інтеграцію тем, проблем і принципів сталого розвитку до навчальних програм, у систему підготовки вчителів і керівників, у глобальні підходи до сталого розвитку шкіл та установ, у виробництво освітніх ресурсів. Усе це підтримується партнерством на місцевому, академічному, національному, європейському та міжнародному рівнях.

У 2013 р. Міністерством національної освіти для визнання та заохочення шкіл і навчальних закладів, які долучаються до глобального підходу до сталого розвитку, запущено маркування «E3D» (École ou Établissement en Démarche globale de Développement Durable)³⁵. Відповідний знак присвоюється в залежності від рівня залученості закладу до проекту сталого розвитку. На національному рівні відповідно до останнього консолідованого річного звіту у вересні 2022 року³⁶ майже 10 000 шкіл і коледжів мають позначку E3D.

Новий етап узагальнення освіти для сталого розвитку – EDD 2030, затверджений у 2019 році Міністерством національної освіти та молоді³⁷, регламентував національний план заходів екологічного переходу для шкіл та методи його реалізації. Серед іншого, запропоновано низку таких заходів: інтеграція в усі технологічні та професійні програми підготовки різних ступенів питань сталого розвитку й екологічного та енергетичного переходу; обрання в середній і старшій школі еко-делегатів від закладу, які будуть амбасадорами у зв'язках зі службами, керівниками та органами закладу, а також зовнішніми партнерами; заохочення організації в кожному класі виборів еко-делегата, роль якого полягатиме у сприянні екологічно чистій поведінці у своєму класі / школі і пропозиції ініціатив, що можуть сприяти захисту навколишнього середовища в закладі. Також започатковано щорічний конкурс «Зелена школа», призначений для нагородження найкращих ініціатив у сфері охорони навколишнього середовища.

Запропоновано посилити місцеве управління шкіл завдяки екологічному переходу, зокрема шляхом мобілізації управлінського персоналу школи для запровадження відповідних ініціатив; інтеграції тем сталого розвитку в освітній

³⁴ Une mise en œuvre progressive. URL: <https://www.education.gouv.fr/1-education-au-developpement-durable-7136> (дата звернення: 23.05.2023)

³⁵ Instructions pédagogiques Démarche globale de développement durable dans les écoles et les établissements scolaires (E3D) – Référentiel de mise en œuvre et de labellisation n° 2013-111 du 24-7-2013. URL: <https://www.education.gouv.fr/bo/13/Hebdo31/MENE1320526N.htm> (дата звернення: 23.05.2023)

³⁶ La démarche «E3D». URL: <https://eduscol.education.fr/1118/la-labellisation-e3d#lien2> (дата звернення: 23.05.2023)

³⁷ Transition écologique Nouvelle phase de généralisation de l'éducation au développement durable – EDD 2030 Circulaire n° 2019-121 du 27-8-2019. URL: <https://www.education.gouv.fr/bo/19/Hebdo31/MENE1924799C.htm> (дата звернення: 23.05.2023)

процес; посилення координації з партнерами, включаючи місцеву владу, іншими державними службами, асоціаціями, громадськими установами, суб'єктами господарювання.

Законом про боротьбу зі зміною клімату та зміцнення стійкості № 2021-1104 від 22 серпня 2021 року³⁸ закріплена фундаментальна роль освіти у сталому розвитку на всіх рівнях освіти – від початкової до старшої школи, а також визначено, що освіта у сфері навколишнього середовища та сталого розвитку є фундаментальною місією держави так само, як, наприклад, освіта стосовно громадянства або боротьба з неписьменністю.

У Кодексі про освіту³⁹ зазначено, що освіта з питань навколишнього середовища та сталого розвитку, в якій беруть участь усі дисципліни, дозволяє учням зрозуміти екологічні, медичні, соціальні та економічні проблеми екологічного переходу та сталого розвитку. Вона надається протягом усієї шкільної освіти у спосіб, адаптований до кожного рівня та кожної спеціалізації, щоб розвивати наукові знання й навички учнів у питаннях, що стосуються зміни клімату, охорони навколишнього середовища та збереження наземного й морського біорізноманіття на всій національній території для підготовки учнів до виконання ними своїх громадянських обов'язків.

Освіта з питань навколишнього середовища та сталого розвитку починається в початковій школі та має на меті підвищити обізнаність дітей про екологічні проблеми та екологічний перехід, дозволяє передавати та здобувати знання, що стосуються природи, необхідності збереження біорізноманіття, впливу людської діяльності на природні ресурси, боротьби зі зміною клімату, зменшення відходів, повторного використання й переробки продуктів і матеріалів, а також сортування.

У навчальних закладах середньої освіти утворюються комітети з охорони здоров'я, громадянства та екологічної освіти, очолювані директором. Їх загальною місією є включення освіти з питань здоров'я, громадянства та сталого розвитку до кожної програми навчального закладу, затвердженої радою директорів цього закладу. Крім того, такі комітети також мають завдання заохочувати колективні підходи у сфері екологічної освіти та сталого розвитку шляхом залучення вчителів, учнів, батьків учнів і зовнішніх партнерів. Ці кроки є невід'ємною частиною шкільного процесу.

Кодекс про освіту Франції також визначає, що відповідне навчання, яке проводиться в технологічних, професійно-технічних і сільськогосподарських навчальних закладах і центрах підготовки, сприяє засвоєнню знань щодо методів впровадження й підтримки відновлюваних джерел енергії, а також енергоефективних пристроїв тощо. На національні вищі навчальні заклади покладено організацію навчання для підвищення обізнаності щодо захисту й поваги до навколишнього середовища та екологічного переходу.

³⁸LOI n° 2021-1104 du 22 août 2021 portant lutte contre le dérèglement climatique et renforcement de la résilience face à ses effets. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000043956924> (дата звернення: 23.05.2023)

³⁹ Code de l'éducation. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071191/LEGISCTA000006151328/2021-08-25/#LEGISCTA000006151328 (дата звернення: 23.05.2023)

Норвегія. Законом про дитячий садок⁴⁰ передбачено, що дитячий садок повинен виховувати фундаментальні цінності християнської та гуманістичної спадщини і традиції, такі як повага до людської гідності та природи, свобода духу, милосердя, прощення, рівність та солідарність, цінності, які виражені в різних релігіях і поглядах на життя, які вкорінені у правах людини. Подібна мета навчального процесу середньої освіти визначена і в Законі про початкову та середню школу⁴¹. Відповідно до рамкового змісту завдань дитячого садка⁴², визначеного Міністерством освіти, сталий розвиток належить до ціннісної основи виховної роботи дитячого садка. Викладання сталого розвитку як міждисциплінарної теми в початковій та середній школах визначені Міністерством освіти однією із загальних цілей і принципом відповідної освіти⁴³, а у 2021 році – також ціннісною основою схеми шкільного дозвілля⁴⁴.

Приватні школи Норвегії, навчання в яких спрямоване на сприяння повазі до навколишнього середовища, відповідно до Закону про приватні школи із правом на державну субсидію⁴⁵ можуть отримати державну підтримку.

Як і у Франції, сприяння екологічному, соціальному та економічному сталому розвитку є одним із призначень університетів і коледжів Норвегії, про що зазначено в Законі про університети й коледжі⁴⁶.

Латвія. Визначення терміну «екологічної освіти» як освіти, у рамках якої набуваються знання й розуміння проблем довкілля та охорони навколишнього середовища, виховуються вміння і навички, необхідні для вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища, а також розвиваються відповідальне ставлення та мотивація для прийняття обґрунтованих рішень, регламентовано Законом про охорону навколишнього середовища 2006 року⁴⁷ (далі – Закон Латвії). Його окремий розділ присвячено питанням екологічної науки, екологічної освіти та освіти для сталого розвитку.

Положеннями Закону Латвії визначено, що відповідно до специфіки кожного навчального предмета питання, пов'язані з екологічною освітою та освітою для сталого розвитку, включаються до стандартного обов'язкового змісту навчального предмета чи курсу. Обов'язкова частина всіх навчальних

⁴⁰ Lov om barnehager (barnehageloven) LOV-2005-06-17-64. URL: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64/KAPITTEL_1#%C2%A71 (дата звернення 24.05.2023)

⁴¹ Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) LOV-1998-07-17-61. URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61> (дата звернення 24.05.2023)

⁴²Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver FOR-2017-04-24-487. URL: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2017-04-24-487?q=B%C3%A6rekraftig%20utvikling> (дата звернення 24.05.2023)

⁴³ Forskrift om utfylling av dei overordna måla og prinsippa for opplæringa i grunnskolen og i den vidaregåande opplæringa FOR-2017-09-01-1332. URL: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2017-09-01-1332> (дата звернення 24.05.2023)

⁴⁴Forskrift om rammeplan for skolefritidsordningen FOR-2021-05-31-1825. URL: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2021-05-31-1825?q=milj%C3%B8messige> (дата звернення 24.05.2023)

⁴⁵ Lov om private skolar med rett til statstilskot (privatskolelova) LOV-2003-07-04-84. URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2003-07-04-84?q=Natur,%20milj%C3%B8%20og%20samfunn> (дата звернення: 24.05.2023)

⁴⁶ Lov om universiteter og høyskoler (universitets- og høyskoleloven) LOV-2005-04-01-15. URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-04-01-15?q=Natur,%20milj%C3%B8%20og%20samfunn> (дата звернення: 24.05.2023)

⁴⁷ Vides aizsardzības likums Likums Saeimā pieņemts 2006.gada 2.novembrī. URL: <https://likumi.lv/ta/id/147917-vides-aizsardzibas-likums> (дата звернення: 24.05.2023)

програм університетів і коледжів повинна включати курс охорони довкілля. Курс сталого розвитку повинен бути включений до навчальних програм педагогів усіх університетів і коледжів. На рівні підзаконних актів регламентовані рівні компетентності у конкретних дисциплінах. Рівень компетентності зі сталого розвитку, охорони навколишнього середовища та екологічної освіти, якого має досягти учень у дисциплінах за напрямами соціального та громадянського навчання, у галузі природничих наук, технологічній сфері, визначено Положенням про національні стандарти загальної середньої освіти та зразки програм загальної середньої освіти⁴⁸. Певні навички екологічної поведінки передбачені як базові громадянські навички для освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі Положенням про національні методичні рекомендації щодо дошкільної освіти та зразки програм дошкільної освіти⁴⁹.

Згідно із Законом Латвії відповідальними міністерствами щодо вжиття необхідних заходів для розвитку екологічної науки з метою сприяння науковій діяльності у сфері сталого розвитку, охорони навколишнього середовища та екологічної освіти, забезпечення проведення досліджень якості навколишнього середовища, розробки екоінновацій та екологічних технологій, а також виявлення та вирішення проблем охорони навколишнього середовища є Міністерство природи та Міністерство освіти і науки.

Урядом закріплено основні принципи екологічної політики на 2021–2027 роки⁵⁰. Подальший розвиток екологічної освіти та дослідження екологічних питань визначені серед підцілей екологічної політики. Наприклад, у 2027 році пропонується на 10 % збільшити кількість навчальних місць у вищих навчальних закладах за кошти державного бюджету за тематичним напрямом «природоохоронна освіта», підготувати для державних службовців та посадових осіб державних адміністрацій навчальну програму з екологічної тематики, у т. ч. із питань природокористування та правопорушень проти довкілля; збільшити кількість цільових кампаній, інформаційних та освітніх заходів та їх учасників із метою залучення громадськості до вирішення екологічних проблем тощо.

Для сприяння співпраці установ, пов'язаних із розвитком екологічної науки та екологічної освіти, визначення й вирішення проблем у сфері екологічної науки та освіти щодо сталого розвитку, впровадження сталої екологічної політики та вдосконалення її інструментів Законом Латвії передбачено утворення Ради з екологічної науки та освіти. До складу Ради⁵¹ входять

⁴⁸ Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem Ministru kabineta noteikumi Nr. 416 Rīgā 2019. gada 3. septembrī (prot. Nr. 37 21. §). URL: <https://likumi.lv/ta/id/309597-noteikumi-par-valsts-visparejas-videjas-izglitibas-standartu-un-visparejas-videjas-izglitibas-programmu-paraugiem> (дата звернення: 24.05.2023)

⁴⁹ Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām un pirmsskolas izglītības programmu paraugiem Ministru kabineta noteikumi Nr. 716 Rīgā 2018. gada 21. novembrī (prot. Nr. 53 29. §). URL: <https://likumi.lv/ta/id/303371-noteikumi-par-valsts-pirmsskolas-izglitibas-vadlinijam-un-pirmsskolas-izglitibas-programmu-paraugiem> (дата звернення: 24.05.2023)

⁵⁰ Par Vides politikas pamatnostādņēm 2021–2027. Gadam Ministru kabineta rīkojums Nr. 583 2022. gada 31. augustā (prot. Nr. 43 27. §). URL: <https://likumi.lv/ta/id/335137-par-vides-politikas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam> (дата звернення: 24.05.2023)

⁵¹ Vides zinātnes un izglītības padomes nolikums Ministru kabineta noteikumi Nr.372 Rīgā 2007.gada 5.jūnijā (prot. Nr.33 31. §). URL: <https://likumi.lv/ta/id/158453-vides-zinatnes-un-izglitibas-padomes-nolikums> (дата звернення: 24.05.2023)

представники університетів Латвії, міністерств освіти, сільського господарства, навколишнього середовища, регіонального розвитку та у справах місцевого самоврядування. Персональний склад затверджується Міністром екології. Рада надає оцінку ситуації у сфері екологічної науки та освіти й розробляє пропозиції щодо пріоритетних напрямів сталого розвитку екологічної науки та освіти, а також готує на замовлення органів державного управління пропозиції до нормативно-правових актів, необхідних для екологічної науки та освіти.

Внесок у просування екологічної науки та освіти для сталого розвитку здійснює Фонд охорони навколишнього середовища Латвії, підпорядкований Міністерству охорони навколишнього природного середовища та регіонального розвитку. Відповідно до Закону про фонд охорони навколишнього середовища Латвії⁵² його завданням є цілеспрямоване та ефективне управління й розподіл коштів, фінансування реалізації природоохоронних заходів і проектів, пов'язаних із екологічною освітою, екологічним моніторингом, збереженням та охороною біологічного різноманіття, охороною повітря та зміною клімату, дослідженням навколишнього середовища та природних ресурсів, їх оцінкою та відновленням, охороною води, охороною та реабілітацією ґрунту, поводженням із відходами й радіоактивними відходами, охороною здоров'я людини, контролем і посиленням ефективності природоохоронних установ тощо.

Активи Фонду складаються із: дотацій державного бюджету; дарунків, пожертв та фінансової допомоги від приватних осіб, у тому числі іноземних.

Німеччина. У системі освіти Німеччини питання, які стосуються шкільного сектору, сектору вищої освіти, освіти дорослих, відповідно до Основного закону⁵³ є загалом справою земель Німеччини.

Національний план дій у сфері освіти для забезпечення сталого розвитку Німеччини⁵⁴ визначає 130 цілей та 349 заходів у всіх галузях та на всіх рівнях німецької системи освіти. Він охоплює освітні плани й навчальні програми, а також підготовку та підвищення кваліфікації викладачів і тренерів у формальній, неформальній та інформальній освіті. Окрім Федерального міністерства освіти і науки, у роботі беруть участь федеральні міністерства охорони навколишнього середовища, охорони природи, ядерної безпеки та захисту споживачів, у справах сім'ї та економічного співробітництва й розвитку, а також представники 16 федеральних земель, відповідальні за формальну освіту і шкільне навчання. Національний план дій включає питання інтеграції освіти для сталого розвитку до навчальних програм дошкільної освіти та виховання дітей раннього віку, школи, технічної і професійної освіти й навчання, вищої освіти, а також підготовку вчителів та асистентів вчителів для сталого розвитку, неформальне та інформальне навчання, залучення молоді.

Освіта для сталого розвитку як форма політичної освіти сприяє розвитку навичок діалогу та орієнтації, творчого і критичного мислення. Вона спрямована

⁵² Latvijas vides aizsardzības fonda likums Likums Saeimā pieņemts 2005.gada 22.decembrī. URL: <https://likumi.lv/ta/id/124956-latvijas-vides-aizsardzibas-fonda-likums> (дата звернення: 24.05.2023)

⁵³ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.bundestag.de/gg> (дата звернення: 24.05.2023)

⁵⁴ National Action Plan on Education for Sustainable Development. URL: <https://www.bne-portal.de/bne/en/german-national-action-plan/german-national-action-plan-on-esd-adopted/german-national-action-plan-on-esd-adopted.html> (дата звернення: 24.05.2023)

на готовність брати відповідальність за власні дії, мати справу з невизначеністю й суперечностями, вирішувати проблеми та брати участь у формуванні демократичного, культурно різноманітного суспільства⁵⁵.

На дитячому вебсайті Федерального міністерства навколишнього середовища⁵⁶ діти дізнаються про актуальні екологічні проблеми та роботу міністерства у форматі ігор, творчої майстерні або коротких адаптованих текстів.

Крім того, служба освіти Федерального міністерства навколишнього середовища готує різноманітні теми з освітніми матеріалами та проектними пропозиціями для цільових груп дітей, підлітків, молоді та вчителів. Навчальні матеріали для загальноосвітніх шкіл об'єднані в онлайн-сервісі для вчителів «Umwelt im Unterricht»⁵⁷. Усі навчальні матеріали ґрунтуються на концепції освіти для сталого розвитку. Двотижневий курс для вчителів про навколишнє середовище на уроці⁵⁸ містить інформацію з різноманітних екологічних питань. Кожні два тижні за програмою «Довкілля на уроках» публікуються навчальні матеріали з актуальних тем екологічної політики та питань сталого розвитку. Навчальні матеріали та інші публікації розробляються в установах Федерального міністерства навколишнього середовища – Федеральному агентстві з навколишнього середовища, Федеральному агентстві охорони природи і Федеральному відомству радіаційного захисту⁵⁹.

Освітня служба Федерального міністерства навколишнього середовища тісно співпрацює із суб'єктами та установами професійної освіти й навчання. Наприклад, Німецький кліматичний фонд провів 19 професійних робочих таборів у кліматичному будинку Бремерхафена та на борту різних навчальних вітрильних кораблів.

Також розроблені освітні модулі, які поєднують сталий розвиток із аспектами кар'єрної орієнтації. Модулі стосуються різних професійних секторів і були перевірені на практиці в багатоденних безкоштовних тематичних таборах і семінарах для молоді віком від 14 років⁶⁰.

Крім того, розроблено посібник для викладачів зі структурної інтеграції керівного принципу сталості у професійне навчання. Зокрема, він демонструє, які навички потрібні слухачам у різних галузях, щоб мати можливість працювати у своїй професії, орієнтованій на сталий розвиток⁶¹.

Програма «Сприяти професійному навчанню для сталого розвитку» фінансується Федеральним міністерством навколишнього середовища, охорони природи, ядерної безпеки та захисту споживачів та Європейським соціальним

⁵⁵ Grundsätze. URL: <https://www.bmuv.de/themen/bildung-beteiligung/bildung/grundsaeetze> (дата звернення: 24.05.2023)

⁵⁶ BMUV-Seite für Kinder. URL: <https://www.bmuv.de/kids/start> (дата звернення: 24.05.2023)

⁵⁷ Bildung. URL: <https://www.bmuv.de/themen/bildung-beteiligung/bildung> (дата звернення: 24.05.2023)

⁵⁸ Umwelt im Unterricht Aktuelle Bildungsmaterialien. URL: <https://www.umwelt-im-unterricht.de/> (дата звернення: 24.05.2023)

⁵⁹ Bildungsmaterialien. URL: <https://www.bmuv.de/themen/bildung-beteiligung/bildung/bildungsmaterialien> (дата звернення: 24.05.2023)

⁶⁰ BBNE-Praxismaterialien. URL: <https://www.bmuv.de/themen/bildung-beteiligung/bildung/bildungsmaterialien/bbne> (дата звернення: 24.05.2023)

⁶¹ Förderung nachhaltigkeitsbezogener Kompetenzentwicklung. URL: <https://www.bibb.de/dienst/publikationen/de/17097> (дата звернення: 24.05.2023)

фондом, вона підвищує обізнаність про «озеленення» професій і робочого середовища, про екологічні ключові компетенції для кліматичних та ресурсозберігаючих дій на робочому місці»⁶².

Також Федеральне міністерство охорони навколишнього середовища, охорони природи, ядерної безпеки та захисту споживачів і Федеральне міністерство економіки та технологій фінансують інші освітні проекти, зокрема Національну кліматичну ініціативу, Федеральну програму з біологічного різноманіття⁶³, Лісовий кліматичний фонд⁶⁴. Ними фінансуються й заходи з адаптації до зміни клімату⁶⁵. Служба освіти надає технічну підтримку фінансованим проектам⁶⁶. У рамках фінансування асоціацій та інших об'єднань у сфері охорони навколишнього середовища та охорони природи щорічно надаються гранти на проекти й заходи на суму 4,45 млн євро⁶⁷.

Варто згадати про Постійну конференцію міністрів освіти й культури земель Німеччини⁶⁸ – найстарішу конференцію міністрів у Німеччині, що відіграє значну роль як інструмент координації та розвитку освіти в державі. Це консорціум міністрів, відповідальних за освіту й навчання, інститути вищої освіти, дослідження та культурні справи, який формулює спільні інтереси та цілі всіх 16 федеральних земель.

Іспанія. Регламентация іспанської системи освіти на сучасному етапі розвитку держави здійснюється із дотриманням освітніх цілей, визначених Європейським Союзом. Відповідно до Закону про освіту № 2/2006⁶⁹ одним із основних принципів освітньої системи є освіта для екологічного переходу та сталого розвитку, орієнтована на навчання миру, соціальній справедливості, повазі до прав людини, спільному життю, соціальній згуртованості, співпраці та солідарності між народами, а також на набуття цінностей поваги до тварин і навколишнього середовища.

Освітня система Іспанії передбачає сприяння постійному навчанню. Усі люди мають можливість навчатися протягом усього життя, всередині та поза освітньою системою, щоб набути, оновити, розширити свої здібності, знання, навички та компетенції для особистого та професійного розвитку. Цілі навчання на рівні професійної підготовки охоплюють усвідомлення студентом екологічних ризиків, запобігання їм. Освіта дорослих включає набуття знань,

⁶² Nachhaltige Arbeitswelt. URL: <https://www.bmuv.de/themen/bildung-beteiligung/bildung/foerderprojekte/nachhaltige-arbeitswelt>

⁶³ Bundesprogramm Biologische Vielfalt. URL: <https://www.bfn.de/thema/bundesprogramm-biologische-vielfalt> (дата звернення: 26.05.2023)

⁶⁴ Waldklimafonds. URL: <https://www.waldklimafonds.de/> (дата звернення: 26.05.2023)

⁶⁵ Bekanntmachung über die Förderung von Maßnahmen zur Anpassung an den Klimawandel. URL: <https://www.bmuv.de/download/bekanntmachung-ueber-die-foerderung-von-massnahmen-zur-anpassung-an-den-klimawandel> (дата звернення: 26.05.2023)

⁶⁶ Projektförderung. URL: <https://www.bmuv.de/themen/bildung-beteiligung/bildung/bildungsservice-worum-geht-es> (дата звернення: 26.05.2023)

⁶⁷ Zuschüsse an Verbände und sonstige Vereinigungen. URL: <https://www.bmuv.de/programm/verbaendefoerderung> (дата звернення: 26.05.2023)

⁶⁸ Kultusminister konferens. URL: <https://www.kmk.org/kmk/information-in-english.html> (дата звернення: 26.05.2023)

⁶⁹ Ley Orgánica 2/2006, de 3 de mayo, de Educación. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2006-7899> (дата звернення: 24.05.2023)

пов'язаних зі сталим розвитком, наслідками зміни клімату, екологічних та інших криз.

Закон про зміну клімату та енергетичний перехід № 7/2021⁷⁰ (далі – Закон Іспанії) містить окремий розділ щодо освіти, досліджень та інновацій, пов'язаних зі зміною клімату та енергетичним переходом. Він регламентує залучення іспанського суспільства до реагування на зміни клімату, поглиблення відповідних знань, набуття необхідної особистої та соціальної відповідальності, а також підготовку до низьковуглецевої та кліматично стійкої професійної діяльності. Уряд уповноважений координувати базову освіту з питань зміни клімату та сталого розвитку: сприяє заходам, що гарантують належну підготовку вчителів у цій сфері; заохочує університети переглядати питання зміни клімату в навчальних програмах, а також здійснювати підготовку викладацького складу університетів у цій сфері.

Уряд також уповноважений переглядати й постійно оновлювати Національний каталог професійних кваліфікацій та каталог навчальних пропозицій у сфері професійно-технічної освіти щодо підготовки за професійними профілями, пов'язаними з екологічною сталістю, зміною клімату та енергетичним переходом; заохочувати процес акредитації відповідних професійних компетенцій, набутих на основі досвіду роботи та неформального навчання; забезпечувати проведення інформаційно-просвітницьких кампаній з метою підвищення обізнаності громадськості щодо наслідків зміни клімату та впливу на нього людської діяльності. Уряд та різні органи державної влади визнають і надають необхідні засоби й ресурси для того, щоб організації могли здійснювати діяльність у сфері неформальної освіти, розуміючи, що це ще один спосіб сприяння залученню різних груп населення (зокрема таких, як діти та молодь) до боротьби зі зміною клімату.

Питання зміни клімату та енергетичного переходу визначено Законом Іспанії одним із пріоритетних напрямків фінансування науково-технічної та інноваційної стратегії Іспанії, а також у державних планах науково-технічних досліджень та інновацій.

При Міністерстві екологічного переходу та демографічних викликів діє CENEAM⁷¹ – довідковий центр екологічної освіти, який працює з 1987 року з метою сприяти підвищенню відповідальності громадян по відношенню до навколишнього середовища. Він створений як ресурсний центр для обслуговування й підтримки всіх груп, державних і приватних, які розробляють програми та заходи з екологічної освіти. Напрями його роботи: збір та розповсюдження спеціалізованої інформації з екологічної освіти; розробка програм інформування та участі громадян; розробка навчальних матеріалів і підготовка виставок; організація та підтримка семінарів та інших форумів для роздумів і дебатів; розробка та проведення екологічних тренінгових заходів;

⁷⁰ Ley 7/2021, de 20 de mayo, de cambio climático y transición energética. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2021-8447> (дата звернення: 24.05.2023)

⁷¹ Centro Nacional de Educación Ambiental – CENEAM. URL: <https://www.miteco.gob.es/es/ceneam/quienes-somos/> (дата звернення: 24.05.2023)

співпраця з іншими державними та приватними організаціями для просування екологічної освіти.

Наприклад, у 2022 році CENEAM запустив навчальну програму «Вчимося на власному досвіді»⁷², яка забезпечує теоретико-практичне навчання з розробки та впровадження програм екологічної освіти. У межах CENEAM функціонує центр екологічної документації⁷³, відкритий для громадськості, який надає онлайн-консультації та можливість користуватися бібліотечними каталогами і цифровою фототекою; видає безкоштовний щомісячний електронний бюлетень, що спеціалізується на екологічній освіті⁷⁴; створює тематичні міні-портали⁷⁵, які містять добірку різноманітних ресурсів з екологічних питань, для тих людей, які працюють у сфері екологічної освіти.

До екологічної освіти залучені також інші підрозділи Міністерства екологічного переходу та демографічних викликів, а також державні органи. Серед їх ініціатив, зокрема, запровадження навчальних ресурсів MITERD / MEFP⁷⁶ – містять матеріали для безкоштовного використання та завантаження з актуальних екологічних питань; Meteoeduca AEMET⁷⁷ – ініціатива Державного метеорологічного агентства, яка пропонує серію освітніх та розважальних ресурсів (ігри та історії), розрахованих насамперед на дітей та молодь, для ознайомлення з характерними аспектами метеорології та кліматології тощо.

Фінляндія. Новий Закон про охорону природи 2023 року⁷⁸ визначив повноваження державних органів з охорони природи в частині сприяння екологічній освіті та екологічній свідомості громадян, приватних і державних суб'єктів з метою захисту природного різноманіття.

Водночас, розвиток навичок поваги до природи і сприяння сталому розвитку визначено Урядом Фінляндії однією з національних цілей базової⁷⁹ та середньої освіти⁸⁰.

Із 1 серпня 2024 року в базовій освіті з 1 по 6 клас, окрім інтеграції питань екологічної освіти та сталого розвитку до дисциплін «інформація про здоров'я», «фізика і хімія», «біологія і географія», вводиться⁸¹ окремий предмет «екологія»

⁷² “Aprender desde la experiencia”. URL: <https://www.miteco.gob.es/es/ceneam/programas-de-educacion-ambiental/ceneam-con-la-escuela/aprender-experiencia.aspx> (дата звернення: 24.05.2023)

⁷³ Centro de documentación CENEAM. URL: <https://www.miteco.gob.es/es/ceneam/centro-de-documentacion-ceneam/default.aspx> (дата звернення: 24.05.2023)

⁷⁴ Boletín Carpeta Informativa del CENEAM. Mayo 2023. URL: <https://www.miteco.gob.es/es/ceneam/carpeta-informativa-del-ceneam/default.aspx> (дата звернення: 24.05.2023)

⁷⁵ Mini-portales Temáticos. URL: <https://www.miteco.gob.es/es/ceneam/recursos/mini-portales-tematicos/default.aspx> (дата звернення: 24.05.2023)

⁷⁶ Recursos didácticos MITERD/MEFP icono barra herramientas. URL: <https://www.miteco.gob.es/es/ceneam/ea-otras-unidades/recursos-didacticos-miterd-mefp.aspx> (дата звернення: 24.05.2023)

⁷⁷ Iniciativas de educación ambiental de otras unidades del Ministerio: Meteoeduca AEMET. URL: <https://www.miteco.gob.es/es/ceneam/ea-otras-unidades/meteoeduca-aemet.aspx> (дата звернення: 24.05.2023)

⁷⁸ Luonnonsuojelulaki 9/2023. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2023/20230009>

⁷⁹ Valtioneuvoston asetusperusopetuslaissa tarkoitettun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta, 422/2012. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120422> (дата звернення: 24.05.2023)

⁸⁰ Valtioneuvoston asetuslukiokoulutuksesta 810/2018. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180810> (дата звернення: 24.05.2023)

⁸¹ Valtioneuvoston asetusperusopetuslaissa tarkoitettun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta annetun valtioneuvoston asetuksen 6 §:n muuttamisesta 111/2023. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2023/20230111> (дата звернення: 24.05.2023)

і встановлюється мінімальна кількість годин із дисциплін екологічної та природничої тематики.

Естонія. У Національній стратегії сталого розвитку Естонії⁸² освіта є ключовим механізмом досягнення її цільових компонентів і показників, зокрема й освіта на підтримку природи та охорони навколишнього середовища, яка об'єднує все суспільство. Спільним актом міністрів навколишнього середовища та освіти затверджено План дій з екологічної освіти та інформування на 2023–2025 роки⁸³, згідно з яким: екологічні теми на основі цілей сталого розвитку включаються в освіту на всіх рівнях; передбачається навчання персоналу та розробка міждисциплінарних матеріалів; заохочуються екологічно свідомі практики в навчальних закладах і екологічних освітніх центрах; підтримуються відповідні проекти та громадсько-орієнтовані заходи, спрямовані на те, щоб навчальні заклади та екологічні освітні центри стали активними лідерами громади в екологічному та сталому розвитку; стимулюється постійний розвиток і зростання різноманітної загальнонаціональної мережі центрів екологічної освіти, ініціатив для дітей та молоді щодо сталого розвитку; підвищується обізнаність членів громади про навколишнє середовище та його цінність, а також заохочується екологічно свідомий вибір; гарантується, що суспільство підтримує екологічно свідому поведінку.

У межах реалізації програми «Розвиток інфраструктури екологічної освіти»⁸⁴, затвердженої Міністром екології, надається фінансова підтримка діяльності, пов'язаної з екологічною освітою, що включає: реалізацію навчальних програм з питань навколишнього середовища та сталого розвитку; освіту за інтересами в галузі природи; безперервну освіту з питань навколишнього середовища та екології; участь у проектах міжнародного співробітництва з розвитку екологічної освіти; участь студентів у міжнародних і національних екологічних дослідницьких програмах тощо. Серед установ, що надають підтримку, – не лише ті, які перебувають у віданні Міністерства освіти і науки, а також Екологічна рада, Естонський природничий музей, вищі навчальні заклади, органи місцевого самоврядування тощо.

Законом про освіту дорослих⁸⁵ передбачено гнучку систему освіти для дорослих та право кожної особи на постійний розвиток своїх знань і навичок, обов'язки держави та органів місцевого самоврядування щодо координації навчання дорослих, а також обов'язок роботодавців надавати навчальні відпустки здобувачам дистанційної, вечірньої, екстернатної або заочної форми навчання. Відповідно до стандартів освіти для дорослих, визначених

⁸² *Strateegia Säästev Eesti 21* Vastu võetud 14.09.2005. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/940717> (дата звернення: 24.05.2023)

⁸³ *KESKKONNAHARIDUSE JA -TEADLIKKUSE TEGEVUSKAVA 2023–2025*. URL: <https://envir.ee/kaasamine-keskkonnateadlikkus/keskkonnateadlikkus/keskkonnahariduse-ja-teadlikkuse-tegevuskava-2023> (дата звернення: 24.05.2023)

⁸⁴ *Meetme „Keskkonnahariduse infrastruktuuri arendamine” rakendamiseks toetuse andmise tingimused* 31.10.2014. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/128102014012> (дата звернення: 24.05.2023)

⁸⁵ *Täiskasvanute koolituse seadus* 18.02.2015. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032019093#para9lg1> (дата звернення: 24.05.2023)

Міністерством освіти і науки⁸⁶, екологічні науки належать до обов'язкового навчального плану дорослих. Міністерство освіти і науки забезпечує аналіз та оцінку потреб у навчанні для ефективної реалізації освітньої політики дорослих і забезпечує національне замовлення на підвищення кваліфікації.

Висновки. Отже, незважаючи на те, що всі досліджувані держави протягом тривалого періоду визнають ключову роль освіти й навчання в «зеленому переході», єдиний підхід до регламентації формування екологічної свідомості та екологічної компетенції громадян відсутній. Це обумовлено, перш за все, правовими традиціями цих країн, а також тим, що навчання для екологічної стійкості ще не стало системною рисою політики освіти й навчання в ЄС. Супроводжуючий документ до Рекомендацій Ради ЄС⁸⁷ звертає увагу на певні необхідні аспекти такого навчання:

– освітня пропозиція має не лише навчити низці тем зі сталого розвитку, але й надати змогу жити екологічно;

– екологічну стійкість та сталий розвиток не можна викладати як окремий предмет. Вони мають охоплювати всі види діяльності та предмети й бути включеними на основі міждисциплінарного підходу до навчальних програм;

– повному впровадженню екологічної стійкості та сталого розвитку в навчальні програми заважає наявність відокремлених дисциплін у вищих навчальних закладах, відсутність управлінської підтримки, а також відповідних навчальних матеріалів і посібників;

– у багатьох державах-членах відсутні системи оцінювання, пов'язані з екологічною стійкістю, навіть якщо відповідні знання та компетенції включені до національних навчальних програм або документів щодо освітньої політики. Без оцінки результатів навчання можуть виникати труднощі з виконанням навчальних програм;

– потрібен цілісний підхід до результатів навчання, який виходить за рамки знань і навичок і зосереджується на соціальних та емоційних аспектах навчання, творчості, натхненні та змінах у цінностях, ставленні та поведінці;

– підготовка вчителів повинна підтримуватися значним державним фінансуванням, щоб вона була безкоштовною й доступною для всіх учителів, у тому числі у робочий час;

– навчання екологічній стійкості має супроводжуватися лідерством і прикладами навчальних закладів;

– важливими є співпраця й партнерство освітніх і навчальних закладів із місцевою громадою, молодіжними асоціаціями, екологічними науковими центрами, закладами культури, а також бізнесом. Співпраця буде успішнішою, якщо вона буде інтегрована в освітні програми, а не виступати лише додатком до них;

⁸⁶ Täienduskoolituse standard 01.01.2017. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/111112016002> (дата звернення: 24.05.2023)

⁸⁷ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Accompanying the document Proposal for a Council Recommendation on learning for environmental sustainability. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52022SC0003> (дата звернення: 24.05.2023)

– моніторинг та оцінка інтеграції екологічної стійкості до навчальних програм також може бути частиною механізмів моніторингу та оцінки якості загальної системи освіти. Вимірювання результатів освіти не повинно обмежуватися такими показниками, як споживання електроенергії чи води – слід також вимірювати зміни у ставленні, цінностях і поведінці людей.

Формування, розвиток та зміцнення компетентностей з метою діяти спільно перед обличчям екологічних проблем та забезпечити позитивний внесок у сталий розвиток суспільства заохочується на міжнародному рівні, стимулюється та підтримується Європейським Союзом. В Європейській еталонній системі визначено ключові компетенції для навчання впродовж життя⁸⁸.

Дорожню карту для формування національної і цілеспрямованої політики запровадження екологічного компонента як складової освітнього процесу в усіх видах освіти (формальній, неформальній, інформальній) і на всіх рівнях (від раннього дитинства до старшого віку) та підготовки відповідних змін до національного законодавства можуть скласти Рекомендації Ради ЄС, підготовлені за результатами узагальненого досвіду держав-членів ЄС, а також наведені підходи окремих держав.

Проте, на наш погляд, потребує уваги той факт, що внесенню змін до актів вищої юридичної сили, наприклад, у Франції, Німеччині, Італії, Іспанії, Естонії передували або нормативні акти міністерств, відповідальних за освіту та екологічні питання, або національні стратегії сталого розвитку чи безпосередньо національні плани дій з освіти для забезпечення сталого розвитку.

Важливими аспектами є також: впровадження програм підтримки; співпраця та створення мереж з питань екологічної стійкості, захисту навколишнього середовища та біорізноманіття; залучення місцевих органів влади, неурядових і молодіжних організацій, міжнародних центрів екологічної освіти, бізнесу тощо; належне забезпечення педагогами, інфраструктурою, цифровими інструментами та іншими ресурсами; надання можливостей для безперервного професійного розвитку педагогів тощо.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

⁸⁸ Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2018.189.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2018%3A189%3ATOC (дата звернення: 26.05.2023)